ՀՏԴ 311

Տնտեսագիտություն

Գոհար ՍԱՐԳՍՅԱՆ
ԱրՊՀ ֆինանսահաշվային ամբիոնի ավագ դասախոս, տ.գ.թ.
E-mail: sargsyangohar16@asu.am

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՀԱՄԱԹՎԻ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԳՆԱՀԱՏՈՒՄԸ

Հոդվածում ներկայացված է աշխարհի, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության և տարածաշրջանի մի շարք պետությունների՝ ներառյալ Վրաստանը, Ադրբեջանը, Իրանի Իսլամական Հանրապետությունը, Թուրքիան և Ռուսաստանի Դաշնությունը (որպես ՀՀ տնտեսության մեջ ինտեգրված ամենախոշոր պետություն), Մարդկային զարգացման համաթվի դինամիկան 1990-2021թթ.: Հայաստանը համաթիվը հաշվարկելու ողջ ժամանակաշրջանում հանդիսանում է մարդկանց միջին զարգացման մակարդակով պետություն, և այդ ողջ ընթացքում երկրի ՄԶՀ-ի անհատական մակարդակը գերազանցում էր աշխարհի միջին մակարդակը: Հոդվածում բացահայտվել են Հայաստանի Հանրապետության ցուցանիշի և դրա բաղադրիչ-համաթվերի փոփոխության վրա ազդող գործոնները: Կատարվել է նաև համեմատական վերլուծություն: Հայաստանը երկրների ընդհանուր վարկանիշում զբաղեցնում է 85-րդ հորիզոնականը՝ տարածաշրջանում զիջելով Թուրքիային, Վրաստանին, Իրանին և առաջ անցնելով Ադրբեջանից: Հայաստանի Հանրապետությունը Մարդկային զարգացման համաթվի առանձին բաղադրիչներից կրթության ցուցանիշի մակարդակով առավել է տարածաշրջանում Ադրբեջանից և ԻԻՀ-ից, իսկ կյանքի սպասվող տևողության մակարդակով՝ Ադրբեջանից, Վրաստանից և

Ռուսաստանի Դաշնությունից: Արցախի Հանրապետության Մարդկային զարգացման համաթիվ չի հաշվարկվում մի շարք պատճառներով, որոնցից հիմնականը ՄԱԿ-ի անդամ-պետությունների կողմից չճանաչված լինելն է: Հոդվածում մեր կողմից իրականացվել է Արցախի Հանրապետության Մարդկային զարգացման համաթվի հաշվարկ:

Բանալի բառեր՝ Մարդկային զարգացման համաթիվ, ՄԱԿ անդամ-երկրներ, Հայաստանի Հանրապետության ՄԶՀ, կյանքի սպասվող տևողության համաթիվ, կրթության համաթիվ, համախառն ազգային եկամտի համաթիվ:

Г. Саркисян

АНАЛИЗ И ОЦЕНКА ИНДЕКСА ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

В статье представлена динамика мирового индекса человеческого развития за 1990-2021гг., а также динамика индекса Республики Армения и ряда стран региона за весь период расчета показателя, включая Грузию, Азербайджан, Иран, Турцию и Россию, как основного экономического партнера Армении. На протяжении всего периода расчета индекса человеческого развития Армения являлась государством со средним уровнем развития людей, и за все это время индивидуальный уровень ИЧР страны превышал средний уровень по миру. В статье выявлены факторы, влияющие на изменение значения показателя и его составляющих-индексов в РА. Также проведен межстрановый сравнительный анализ. В мировом рейтинге ИЧР Армения занимает 85-е место, уступая в регионе Турции, Грузии, ИРИ и опережая Азербайджан. По отдельным компонентам индекса человеческого развития Республика Армения по уровню образования превосходит в регионе Азербайджан и ИРИ, а по уровню ожидаемой продолжительности жизни – Азербайджан, Грузию, а также и Российскую Федерацию. Индекс человеческого развития Республики Арцах не рассчитывается по ряду причин, основной из которых

является ее непризнанность государствами-членами ООН. В статье нами произведен расчет данного показателя для Арцаха.

Ключевые слова: *Индекс человеческого развития, страны-члены ООН, ИЧР Республики Армения, индекс ожидаемой продолжительности жизни, индекс образования, индекс валового национального дохода.*

G. Sargsyan

THE ANALYSIS AND EVALUATION OF THE HUMAN DEVELOPMENT INDEX OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

The article presents the dynamics of the World Human Development Index for 1990-2021, the HDI of the Republic of Armenia and a number of countries in the region for the entire period of calculation of the indicator, including Georgia, Azerbaijan, the Islamic Republic of Iran, Turkey and the Russian Federation (as the largest state integrated into the economy of the Republic of Armenia). Throughout the entire period of calculating the human development index, Armenia has been a state with a Medium level of human development, and during all this time the individual level of the country's HDI has exceeded the world average. The article identifies the factors influencing the change in the value of the indicator in RA. A cross-country comparative analysis was carried out. Armenia ranks 85th in the world Human Development Index ranking, behind Turkey, Georgia, Iran in the region and ahead of Azerbaijan. The Human Development Index of the Republic of Artsakh is not calculated for a number of reasons, the main of which is its non-recognition by the UN member states. In the article we have calculated the Human Development Index for Artsakh Republic.

Key words: *Human Development Index, UN member states, HDI of the Republic of Armenia, life expectancy index, education index, gross national income index.*

Մարդկային զարգացման համաթիվը երկրում մարդու կենսամակարդակը բնութագրող համապարփակ ցուցանիշ է: Այն առաջարկվել և հաշվարկվում է Միացյալ ազգերի կազմակերպության

կողմից 1990 թվականից: Համաթիվը հաշվարկելու ամենամեծ դժվարությունները կապված են համադրելի ցուցանիշներ ձեռք բերելու անհրաժեշտության հետ՝ որոշ երկրներում բավարար սոցիալական վիճակագրության բացակայության պայմաններում: Հարկ է նաև նշել, որ տվյալների այն մասը, որը տրամադրվում է ազգային վիճակագրական մարմինների կողմից, միշտ չէ, որ հավաստի է, քանի որ որոշ կառավարություններ գիտակցաբար «գեղեցկացնում» են իրենց երկրներում տիրող իրավիճակը:

Ներկայումս համաթիվն ընդգրկում է ՄԱԿ-ի անդամ երկրները, ինչպես նաև հատուկ կարգավիճակ ունեցող մի շարք վարչական տարածքներ, մինչդեռ այս կամ այն ցուցանիշների վերաբերյալ հավաստի վիճակագրական տվյալների բացակայության պատճառով վարկանիշային աղյուսակը հաճախ ներառում է ավելի փոքր թվով պետություններ: Այն երկրները, որոնք չեն ցանկանում կամ չեն կարող վիճակագրություն տրամադրել ՄԶՀ բաղադրիչների վերաբերյալ, չեն ընդգրկվում վարկանիշում, այլ դիտարկվում են առանձին: Մարդու զարգացման վերաբերյալ ՄԱԿ-ի տվյալների հաշվետվությունները, որպես կանոն, հետաձգվում են մեկ-երկու տարով, քանի որ ազգային վիճակագրական ծառայությունների կողմից տվյալների հրապարակումից հետո դրանք պահանջում են միջազգային համադրում:

Երկրների ցուցակն ըստ Մարդկային զարգացման համաթվի ներառված է ՄԱԿ-ի Զարգացման ծրագրի Մարդկային զարգացման 2021-2022 թթ. զեկույցում, որը կազմվել է 2020 և 2021 թվականների գնահատման տվյալների հիման վրա և հրապարակվել 2022 թվականի սեպտեմբերի 8-ին: Ցուցակը ներառում է ՄԱԿ-ի 193 անդամ-պետություններից 189-ը, ինչպես նաև Հոնկոնգը (Չինաստանի հատուկ վարչական շրջան) և Պաղեստինը: ՄԱԿ-ի 4 անդամ պետություններ (ԿԺԴՀ, Մոնակո, Նաուրու և Սոմալի) ներառված չեն տվյալների բացակայության պատճառով:

Մարդկային զարգացման համաթիվը արտացոլում է վերջին տարիներին ձեռքբերված առաջընթացը և թույլ է տալիս տեսնել առանձին պետություններում առկա միտումները: ՄԶՀ-ի վարկանիշի վերջին տարբերակը թողարկվել է 2022 թվականին (ցուցադրում է 2021 թվականի արդյունքները)[1]:

Մինչև 2020թ. ՄԶՀ ցուցանիշը աշխարհի մակարդակով ցուցաբերում էր կայուն աճի միտում (տե՛ս գծապատկեր 1):

[1] http://hdr.undp.org //UNDP. 2022. Human Development Report 2021/2022. NewYork.

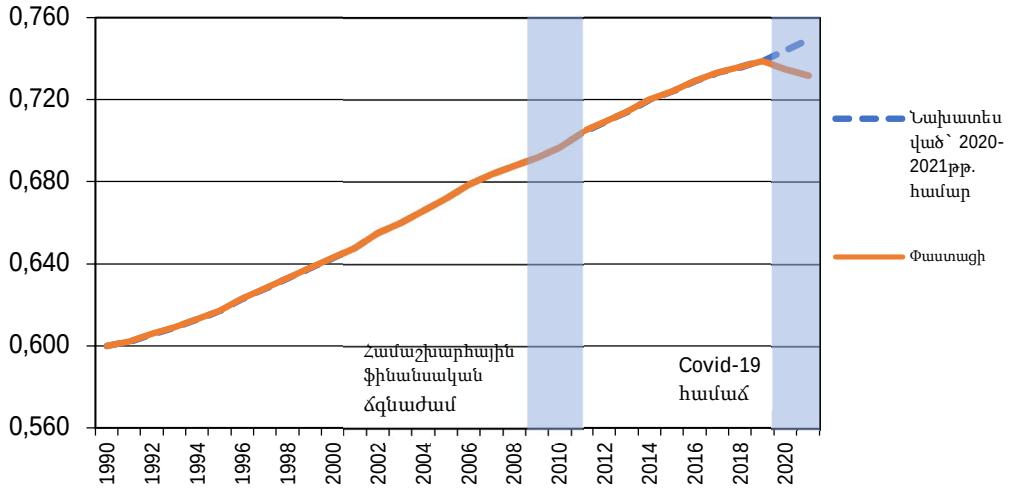

Գծապատկեր 1. Աշխարհի Մարդկային զարգացման համաթվի դինամիկան 1990-2021թթ.: [1]

Աճի տեմպը դանդաղել էր 2008-2009 թթ.՝ պայմանավորված համաշխարհային ֆինանսական ճգնաժամով: 2020-2021 թթ. Աշխարհի ՄԶՀ-ն առաջին անգամ ապրել է անկում՝ չեզոքացնելով նախորդ տարիների առաջընթացը, հիմնականում պայմանավորված Covid-19 համաճարակով: Նշենք, որ 2021-2022 թթ. «Մարդկային զարգացման մասին զեկույց»-ը լույս է տեսել «Անորոշ ժամանակներ, չկարգավորված կյանքեր. Ստեղծելով ապագան՝ փոփոխվող աշխարհում» խորագրով: Այսօր աշխարհում տեղի ունեցող ոչ ցանկալի, աղետալի իրադարձություններից յուրաքանչյուրը (պատերազմները, համաճարակները, գլոբալ տաքացումը) բացահայտում է ներկայիս գլոբալ աշխարհակարգի սահմանափակումներն ու բացերը: Կուտակվել են համաշխարհային ճգնաժամերը՝ 2008 թվականի համաշխարհային ֆինանսական ճգնաժամը, կլիմայի փոփոխության հետ կապված շարունակվող գլոբալ ճգնաժամը, Covid-19 համաճարակը և մոտալուտ համաշխարհային պարենային ճգնաժամը: Աշխարհի բնակչությունը հատել է «8 մլրդ. մարդ» կետը, և միլիարդավոր մարդիկ արդեն ստիպված են պայքարել պարենային անապահովության դեմ: Համաշխարհային պարենային ճգնաժամն ամենաուժեղը կհարվածի նրանց:

Ստորև (տե՛ս գծապատկեր 2) ներկայացված է՝ ըստ տարիների պետությունների տեսակարար կշիռը, որոնց համար հաշվարկված էր ՄԶՀ ցուցանիշը, և որոնցում այն համապատասխան նախորդ տարվա համար նվազել է: Գծապատկերը վառ ցուցադրում է ուսումնասիրվող վերջին երկու տարիներին տեղի ունեցած իրադարձությունների հետևանքները՝ միայն

[1] http://hdr.undp.org //UNDP. 2022. Human Development Report 2021/2022. NewYork, p. 4

2020թ. 2019թ. համեմատ 87 տոկոս պետություններում արձանագրվել է ՄԶՀ ցուցանիշի մակարդակի նվազում:

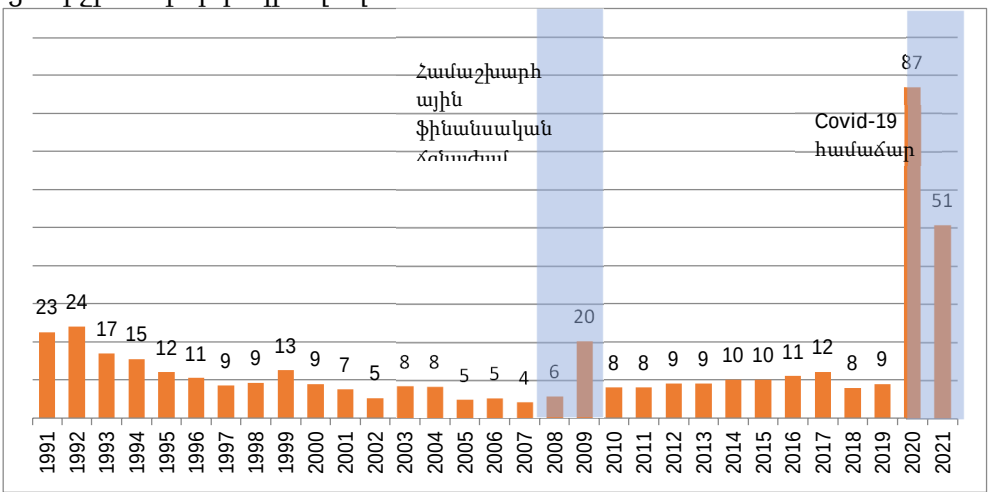

Գծապատկեր 2. Երկրների մասնաբաժինը, որոնց համար եղել է հաշվարկված ՄԶՀ արժեքը, և որոնցում ՄԶՀ-ի անկում է տեղի ունեցել նույն տարի, %:[1]

Վերջին տարիներին այս ցուցանիշով երկրների վարկանիշը գլխավորում էր հիմնականում Նորվեգիան: Աղյուսակ 3-ում ներկայացված են մի շարք երկրների մարդկային զարգացման համաթվի արժեքը և համապատասխան վարկանիշը 2021թ.: Առաջատար դիրքը զբաղեցնում է Շվեյցարիան, իսկ եզրափակում է ցուցակը Հարավային Սուդանը: Հայաստանը զբաղեցնում է 85-րդ հորիզոնականը՝ զիջելով տարածաշրջանում Թուրքիային, Վրաստանին, Իրանին և առաջ անցնելով Ադրբեջանից:

Աղյուսակ 3.

Մարդկային զարգացման համաթիվ, 2021թ.[2]

ՄԶՀ վարկանիշ	Պետություն	ՄԶՀ	ՄԶՀ վարկանիշ	Պետություն	ՄԶՀ
ԱՄԲՈՂՋ ԱՇԽԱՐՀ		**0,732**			
Մարդկային զարգացման շատ բարձր մակարդակ		***0,896***	***Մարդկային զարգացման բարձր մակարդակ***		***0,754***
1	Շվեյցարիա	0,962	**76**	Իրանի ԻՀ	0,774
2	Նորվեգիա	0,961	**77**	Ուկրաինա	0,773
3	Իսլանդիա	0,959	**79**	Չինաստան	0,768
4	Հոնկոնգ	0,952	**85**	***Հայաստան***	0,759
5	Ավստրալիա	0,951	**91**	Ադրբեջան	0,745
6	Դանիա	0,948	***Մարդկային զարգացման միջին մակարդակ***		***0,636***

[1] http://hdr.undp.org //UNDP. 2022. Human Development Report 2021/2022. NewYork, p. 12.
[2] http://hdr.undp.org //UNDP. 2022. Human Development Report 2021/2022. NewYork, p. 284-287.

7	Շվեդիա	0,947	118	Ղրղզստան	0,692
8	Իռլանդիա	0,945	122	Տաջիկստան	0,685
9	Գերմանիա	0,942	132	Հնդկաստան	0,633
10	Նիդեռլանդներ	0,941	***Մարդկային զարգացման ցածր մակարդակ***		***0,518***
48	Թուրքիա	0,838	**187**	Բուրունդի	0,426
52	Ռուսաստանի Դաշնություն	0,822	**188**	ԿԱՀ	0,404
56	Ղազախստան	0,811	**189**	Նիգեր	0,400
60	Բելառուս	0,808	**190**	Չադ	0,394
63	Վրաստան	0,802	**191**	Հարավային Սուդան	0,385

Ինչպես տեսնում ենք (գծապատկեր 3), Հայաստանը համաթիվը հաշվարկելու ողջ ժամանակաշրջանում հանդիսանում է մարդկանց միջին զարգացման մակարդակով պետություն, և այդ ողջ ընթացքում երկրի ՄԶՀ անհատական մակարդակը գերազանցում էր աշխարհի միջին մակարդակը:

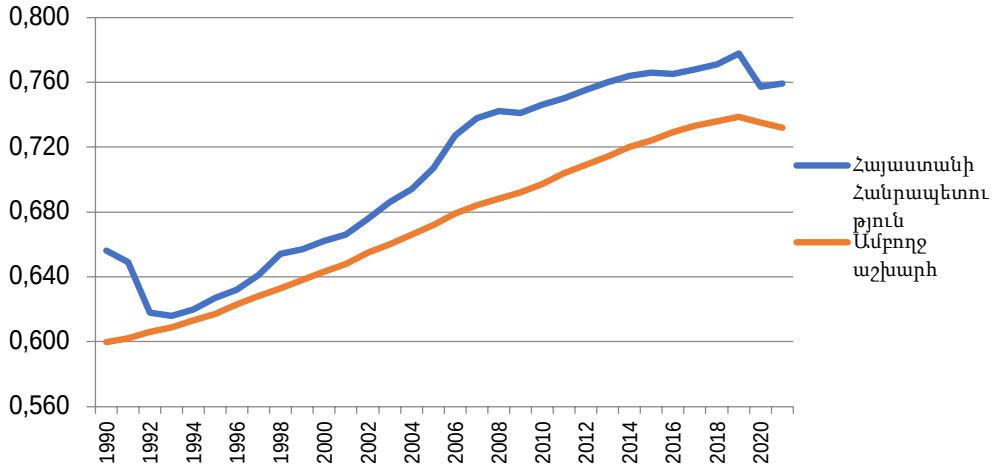

Գծապատկեր 3. Հայաստանի Հանրապետության և Աշխարհի ՄԶՀ-ի դինամիկան 1990-2021թթ.: [1]

1990թ. առաջին անգամ հաշվարկված ցուցանիշի մակարդակը ՀՀ-ում կազմել է 0,656 միավոր, աշխարհում՝ 0,600 միավոր:

1991-1992թթ. (տե՛ս գծապատկեր 4) ցուցանիշի արժեքը ՀՀ-ում կտրուկ նվազել էր՝ պայմանավորված ԽՍՀՄ փլուզման հետևանքով առաջացած տնտեսական ճգնաժամով, բնակչության միգրացիայով և Արցախյան առաջին պատերազմով: Նորաստեղծ պետության հետագա կայունացման հետ ցուցանիշի կայուն աճ է տեղի ունեցել, բացառությամբ 2009թ.՝ 2008թ. Համաշխարհային ֆինանսական ճգնաժամի հետևանքներով, և 2016 թ.:

[1] https://hdr.undp.org/data-center/specific-country-data#/countries/ARM

2020թ.-ին այն նորից կտրուկ նվազել է՝ պայմանավորված Covid-19 համաճարակով և Ադրբեջանի կողմից սանձազերծված Արցախյան երկրորդ պատերազմի հետևանքներով:

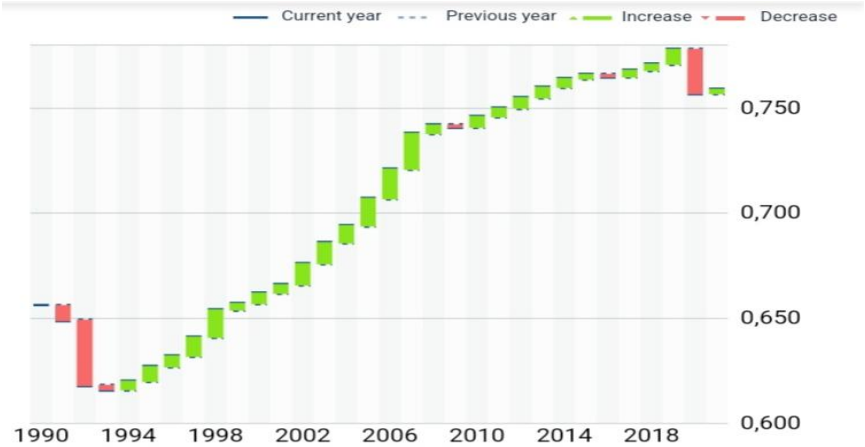

Գծապատկեր 4. ՀՀ ՄԶՀ փոփոխությունը՝ նախորդ տարվա համեմատ.[1]

Ընդհանուր առմամբ, 1990-2021թթ. ՀՀ ՄԶՀ-ն աճել է 15,7%-ով (տարեկան միջին աճը կազմել է 0,5%), ցուցաբերելով նվազագույն՝ 0,616 արժեքը 1993թ., իսկ առավելագույն՝ 0,778 արժեքը՝ 2019թ.:

ՄԶՀ բոլոր բաղադրիչ-համաթվերը նույնպես աճել են (տե՛ս գծապատկեր 5):

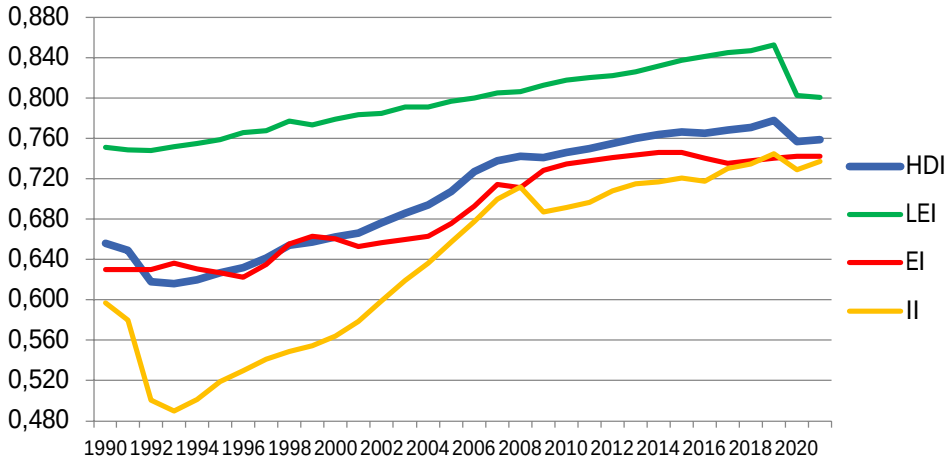

Գծապատկեր 5. Հայաստանի Հանրապետության ՄԶՀ բաղադրիչ-համաթվերի դինամիկան 1990-2021թթ.:[2]

[1] https://hdr.undp.org/data-center/specific-country-data#/countries/ARM
[2] https://hdr.undp.org/data-center/specific-country-data#/countries/ARM

Մասնավորապես, կյանքի սպասվող միջին տևողության համաթիվն ավելացել է 6,6%-ով (տարեկան 0,2%), ցուցաբերելով նվազագույն՝ 0,748 արժեքը 1992թ., իսկ առավելագույնը՝ 0,853՝ 2019թ.:

Կրթության մակարդակի համաթիվն աճել է 17,9%-ով (տարեկան 0,5%): Նվազագույն արժեքը՝ 0,623՝ 1996թ., առավելագույնը՝ 0,747՝ 2014թ.: Ցուցանիշի աճի վրա ամենամեծ ազդեցությունն է ունեցել դպրոցներում 10-ամյա միջնակարգ կրթությունից անցումը 12-ամյայի, իսկ բուհերում՝ 5-ամյա կրթությունից անցումը 4-ամյա բակալավրի և 2-ամյա մագիստրոսական կրթական համակարգին:

Ամենամեծ հավելաճը գրանցվել է բնակչության մեկ շնչին ընկնող համախառն ազգային եկամտի համաթվում՝ 23,4% (տարեկան 0,7%), նվազագույն արժեքը՝ 0,490՝ արձանագրելով 1993թ., նվազելով 1992թ. համեմատ 13,7%-ով, ինչն էլ իր հերթին մեծ ազդեցություն է ունեցել ՄԶՀ արժեքի վրա: Առավելագույն արժեքը՝ 0,745՝ գրանցվել է 2019թ.:

Աղյուսակ 4-ում ներկայացված են ՀՀ Մարդկային զարգացման համաթիվը, դրա բաղադրիչ-համաթվերը և համապատասխան ելակետային տվյալները:

Աղյուսակ 4.

ՀՀ Մարդկային զարգացման համաթիվը և դրա բաղադրիչները 1990-2021թթ.[1]

Տարի	LE (years)	MYS (years)	EYS (years)	GNIPC (2017 PPP$)	LEI	MYSI	EYSI	EI	II	HDI
1990	68,8	9,8	10,9	5210,2	0,751	0,652	0,607	0,630	0,597	**0,656**
2000	70,6	10,5	11,2	4178,4	0,779	0,699	0,622	0,660	0,564	**0,662**
2010	73,2	11,1	13,1	9745,4	0,818	0,742	0,727	0,734	0,692	**0,746**
2012	73,5	11,3	13,1	10830,6	0,822	0,753	0,729	0,741	0,708	**0,755**
2013	73,7	11,4	13,1	11351,5	0,826	0,759	0,728	0,744	0,715	**0,760**
2014	74,1	11,5	13,1	11518,6	0,832	0,765	0,728	0,747	0,717	**0,764**
2015	74,4	11,6	13,0	11774,3	0,837	0,771	0,720	0,746	0,720	**0,766**
2016	74,7	11,4	13,0	11570,5	0,841	0,759	0,722	0,740	0,718	**0,765**
2017	74,9	11,2	13,0	12541,2	0,845	0,746	0,724	0,735	0,730	**0,768**
2018	75,1	11,2	13,1	12933,8	0,847	0,749	0,726	0,738	0,734	**0,771**
2019	75,4	11,3	13,1	13847,9	0,853	0,752	0,728	0,740	0,745	**0,778**
2020	72,2	11,3	13,1	12454,1	0,803	0,755	0,729	0,742	0,729	**0,757**

[1] https://hdr.undp.org/data-center/specific-country-data#/countries/ARM

2021	72,0	11,3	13,1	13158,0	0,801	0,755	0,729	0,742	0,737	**0,759**

Գծապատկեր 6-ում ներկայացված է տարածաշրջանի մի շարք պետությունների և Ռուսաստանի Դաշնության ՄԶՀ ցուցանիշի դինամիկան:

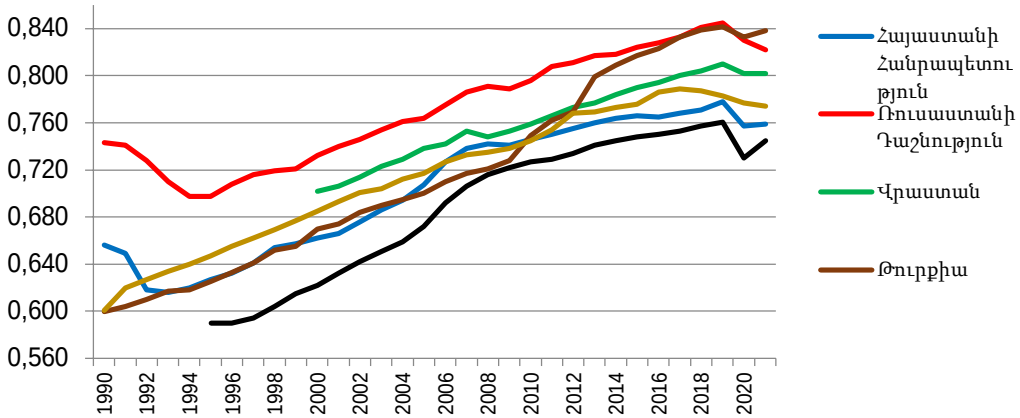

Գծապատկեր 6. Որոշ պետությունների ՄԶՀ դինամիկան 1990-2021թթ.: [1]

Վրաստանի համար Մարդկային զարգացման համաթիվը հաշվարկվում է 2000թ.: Ցուցանիշի հաշվարկման ողջ ժամանակաշրջանում այն գերազանցում էր ՀՀ ՄԶՀ-ին: 2021թ. այն կազմել է 0,802, ինչը 5,6%-ով բարձր է ՀՀ ցուցանիշի արժեքից: Նշենք, որ միայն կրթության համաթվի գծով Վրաստանը առաջ է անցել Հայաստանին 15,9%-ով: Եկամտի համաթվով գերազանցում է 2,2%-ով, իսկ կյանքի սպասվող տևողության համաթվի գծով զիջում է 0,7%-ով:

Տարածաշրջանի մյուս պետության՝ Ադրբեջանի համար համաթիվը հաշվարկվում է 1995թ. և այն միշտ զիջում էր Հայաստանի ցուցանիշին: 2021թ. այն ցածր է 1,9%-ով և կազմել է 0,745 (նախկինում տարբերությունն ավելի մեծ էր): Ընդ որում՝ կյանքի սպասվող տևողության համաթվի գծով Ադրբեջանը զիջում է 5,1%-ով, կրթության համաթվի գծով՝ 2,1%-ով, իսկ եկամտի համաթվի գծով (սկսած 2008թ.) գերազանցում է 1,6%-ով:

Թուրքիայի ՄԶՀ-ն 10,8%-ով գերազանցում է Հայաստանի ցուցանիշին՝ կազմելով 2021թ. 0,841: Թուրքիայում բավականին մեծ (գրեթե երկու անգամ)

[1] https://hdr.undp.org/data-center/specific-country-data#/countries/ARM
https://hdr.undp.org/data-center/specific-country-data#/countries/AZE
https://hdr.undp.org/data-center/specific-country-data#/countries/GEO
https://hdr.undp.org/data-center/specific-country-data#/countries/IRN
https://hdr.undp.org/data-center/specific-country-data#/countries/RUS
https://hdr.undp.org/data-center/specific-country-data#/countries/TUR

տարբերություն է արձանագրվել միջին և սպասվող ուսման տևողության միջև: Արդյունքում առաջին ցուցանիշով այն զիջում է ՀՀ-ին 23,8%-ով, իսկ երկրորդ ցուցանիշով գերազանցում 39,8%-ով: Ընդհանուր առմամբ, կրթության համաթվի գծով գերազանցումը կազմում է 7,4%: Կյանքի սպասվող տևողության համաթվի գծով գերազանցում է 7,7%-ով, իսկ եկամտի համաթվի գծով՝ 17,6%-ով:

Իրանի Իսլամական Հանրապետության ՄԶՀ-ն գերազանցում է ՀՀ ՄԶՀ-ն 1,9%-ով՝ կազմելով 0,774, ընդ որում, կյանքի սպասվող տևողության համաթվի գծով՝ 3,5%-ով, եկամտի համաթվի գծով՝ 2,5%-ով, իսկ կրթության համաթվի գծով զիջում է 0,2%-ով:

Այսպիսով, Հայաստանի Հանրապետությունը մարդկային զարգացման համաթվի բաղադրիչներից կրթության ցուցանիշով առավել է տարածաշրջանում Ադրբեջանից և ԻԻՀ-ից, և կյանքի սպասվող տևողությունով՝ Ադրբեջանից ու Վրաստանից:

Որպես ՀՀ տնտեսության մեջ ընդգրկված ամենախոշոր պետություն, համեմատենք նաև Ռուսաստանի Դաշնության հետ: 2021թ. ՌԴ-ում ցուցանիշի արժեքը կազմել է 0,822՝ գերազանցելով ՀՀ ՄԶՀ-ն 8,2%-ով, ընդ որում՝ կրթության համաթվի գծով՝ 16,4%-ով, եկամտի համաթվի գծով՝ 14,9%-ով, իսկ կյանքի սպասվող տևողության համաթվի գծով զիջում է 5,0%-ով:

Արցախի Հանրապետության Մարդկային զարգացման համաթիվ չի հաշվարկվում մի շարք պատճառներով, որոնցից հիմնականը ՄԱԿ-ի անդամ-պետությունների կողմից չճանաչված լինելն է:

Հաշվարկման հաջորդ խոչընդոտները կապված են ներկայումս ԱՀ-ում ՄԶՀ-ի բաղադրիչ-համաթվերի համար որոշ վիճակագրական տվյալների բացակայության հետ: Մասնավորապես, հանրապետությունում չի հաշվարկվում համախառն ազգային եկամուտը, հասանելի չէ 2020-2021թթ. բնակչության թվաքանակի վերաբերյալ տեղեկատվությունը, չի հաշվարկվում ուսման միջին և սպասվող տևողությունը:

Այնուամենայնիվ, մեր կողմից փորձ է կատարվել իրականացնել ԱՀ ՄԶՀ-ի հաշվարկ՝ որոշ չափով շեղվելով ընդունված մեթոդաբանությունից: Այսպիսով.

1. Համախառն ազգային եկամտի (GNI) փոխարեն մեր կողմից վերցվել է Համախառն ներքին արդյունքը (GDP) ԱՄՆ դոլարով՝ առանց վերահաշվարկելու այն գնողունակության պարիտետով:

2. Բնակչության մեկ շնչի հաշվով համախառն ներքին արդյունքը հաշվարկելիս՝ 2020-2021թթ. համար բնակչության միջին թվաքանակը հաշվարկվել է մոտավոր:

3. Հաշվի առնելով ԱՀ և ՀՀ կրթական համակարգերի նմանությունները՝ օգտագործվեցին կրթության ինեքսի վերաբերյալ ՀՀ տվյալները:

Ծննդյան պահից կյանքի սպասվող տևողության մասին տեղեկատվությունն առկա է:

Այսպիսով, ԱՀ 2017-2021թթ. համար հաշվարկված ՄԶՀ ցուցանիշներն ունեն հետևյալ պատկերը (տե՛ս աղյուսակ 5): Համեմատության համար ներկայացված են նաև ՀՀ տվյալները:

Աղյուսակ 5.

ԱՀ Մարդկային զարգացման համաթիվը 2017-2021թթ.[1]

Տարի	Արցախի Հանրապետություն		Հայաստանի Հանրապետություն	
	ՄԶՀ	Աճի տեմպ, %-ով՝ նախորդ տարվա համեմատ	ՄԶՀ	Աճի տեմպ, %-ով՝ նախորդ տարվա համեմատ
2017	0,701	-	0,768	-
2018	0,712	101,6	0,771	100,4
2019	0,718	100,9	0,778	100,9
2020	0,683	95,1	0,757	97,3
2021	0,696	101,9	0,759	100,3

ԱՀ ՄԶՀ ցուցանիշները զիջում են ՀՀ ցուցանիշներին: 2017-2019 թթ. Համար հաշվարկված ցուցանիշները վկայում են ԱՀ-ում մարդկային զարգացման բարձր մակարդակի մասին: 2020թ. Արցախյան պատերազմի հետևանքով պետությունը մեծ կորուստներ է ունեցել՝ թե՛ մարդկային, թե՛ տնտեսական, թե՛ տարածքային: Երկրում նվազել է կյանքի սպասվող միջին մակարդակը, կրճատվել է բնակչության թվաքանակը, տնտեսությունը անկում է ապրել, ինչի արդյունքում 2020-2021թթ. համար հաշվարկված տվյալները նվազել են և վկայում են մարդկային զարգացման միջին մակարդակի մասին:

Այսպիսով, 1990թ. ի վեր ՄԶՀ ցուցանիշը աշխարհի մակարդակով ցուցաբերել է կայուն աճի միտում՝ ապրելով առաջին անգամ անկում 2020-2021թթ.: Հայաստանի Հանրապետությունը 2021թ. վարկանիշում զբաղեցնում է 85-րդ հորիզոնականը՝ զիջելով տարածաշրջանում Թուրքիային, Վրաստանին, Իրանին և առաջ անցնելով Ադրբեջանից: Արցախի համար ցուցանիշը պաշտոնապես չի հաշվարկվում:

[1] *Հաշվարկները մոտավոր են:*

Գրականություն

1. UNDP (United Nations Development Programme). 2022. Human Development Report 2021/2022: Uncertain Times, Unsettled Lives: Shaping our Future in a Transforming World. NewYork. // https://hdr.undp.org/content/human-development-report-2021-22
2. https://gtmarket.ru/ratings/human-development-index
3. https://hdr.undp.org/data-center/country-insights#/ranks
4. https://hdr.undp.org/data-center/documentation-and-downloads
5. https://hdr.undp.org/data-center/specific-country-data#/countries/ARM
6. https://hdr.undp.org/data-center/specific-country-data#/countries/AZE
7. https://hdr.undp.org/data-center/specific-country-data#/countries/GEO
8. https://hdr.undp.org/data-center/specific-country-data#/countries/IRN
9. https://hdr.undp.org/data-center/specific-country-data#/countries/RUS
10. https://hdr.undp.org/data-center/specific-country-data#/countries/TUR
11. https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2021-22pdf_1.pdf
12. https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2021-22overviewrupdf.pdf
13. https://web.archive.org/web/20120415134936/http://hdr.undp.org/en/humandev/

Նյութը ներկայացվել է 11.05.2023,
գրախոսման է ուղարկվել 16.06.2023,
տպագրության ընդունվել 22.06.2023:
Հոդվածը տպագրության է երաշխավորել խմբագրական խորհրդի անդամ, տ.գ.դ. Թ. Ն. Մանասերյանը :